

Mitä on ekososiaalinen kasvatusteoria? Ajatuksia Paavilaisen artikkelista

Jani Pulkki, Raisa Foster & Sami Keto

Aleksi Paavilaisen artikkeli Sosialisaatio ja varhaiskasvatus kapitaloseenin aikakaudella – Ekososiaalisen kasvatusteorian ekofeministinen kritiikki sisältää tärkeitä huomioita mutta myös huomattavia ongelmia. Ekososiaalisen kasvatusteorian edustajiksi nimettyinä tutkijoina korjaamme tässä vastineessamme joitakin artikkelin merkittävimpiä puutteita. Puolustamme ekososiaalista kasvatusta moninaisena tutkimusalana, johon liittyy Paavilaisen edustaman ekofeminismin lisäksi myös muita perspektiivejä. Teorian, joka soveltaa kaikkien elollisten olentojen välistä sosiaalista vuorovaikutusta kasvatukseen, on oltava rakenteeltaan huokoinen, täydentyvä ja moninaisuutta kunnioittava. Ekologian ja sosiaalisen käsitteet sisältävä ekososiaalinen kasvatusteoria ei viittaa Paavilaisen kuvaamalla tavalla erityisesti iteikasvatukseen tai yksilöiden sivistämiseen. Ekososiaalisuuden käsite viittaa pyrkimykseen ratkaista toisiinsa kietoutuvia ekologisia ja sosiaalisia ongelmia, joiden taustalla kapitalisminkin voidaan nähdä vaikuttavan. Paavilaisen valitsema käsite kapitaloseeni viittaa ihmisten välisiin suhteisiin, minkä näemme ekososiaalisen kasvatusteorian kannalta rajallisena. Sukupuolinäkökulmat ja ristteävien eriarvoisuuksien tunnistaminen ovat tärkeitä ekososiaalisia kysymyksiä, mutta keskittyminen vain ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ei huomioi riittävästi muunlaisten eliöiden toimijuutta sekä niiden ja ihmisten yhteenkietoutuneisuutta.

Johdanto

Aleksi Paavilainen tarkastelee *Kasvatus & Aika* -lehden (3/2022) *Antroposeeni*-teemanumeron artikkelissaan *Sosialisaatio ja varhaiskasvatus kapitaloseenin aikakaudella – Ekososiaalisen kasvatusteorian ekofeministinen kritiikki* ekososiaalista kasvatusta materialistisen queer-ekofeminismin näkökulmasta esittäen kritiikkiä ”ekososiaalista kasvatusteoriaa” kohtaan. Paavilaisen artikkelissa on paljon ansiokkaita huomioita, joiden kanssa on helppo olla samaa mieltä: esimerkiksi se, että ”sukupuoleen sosiaalistumisella on merkitystä vastuullisen luontosuhteen muodostumiselle” ja että ”kapitalismin sukupuolittuneisuus näkyy esimerkiksi varhaiskasvatuksessa, joka on naisvaltainen ja rakenteellisesti aliresursoitu ala” (Paavilainen 2022, abstrakti). Ansioidensa lisäksi Paavilaisen artikkelissa on myös ongelmia. Ekososiaalisen kasvatusteorian edustajina koemme tarpeelliseksi oikaista tässä vasti-

nessa joitakin hänen artikkelissaan esittämiä puutteellisia tulkintoja. Paavilaisen artikkelin kaksi keskeistä väitettä voi tulkintamme mukaan ilmaista näin:

- a) ekososiaalinen kasvatusteoria ei ole ekofeministinen teoria (vaikka väittää niin olevan)
- b) ekososiaalinen kasvatusteoria ”sivuuttaa sukupuolen ja muiden ihmistenvälisten yhteiskunnallisten erojen merkityksen sosialisatiossa” sekä ”kasvatustyön yhteiskunnallisesti aliarvostetun aseman” (s. 16).

Käsitlemme näitä kahta erillistä mutta toisiinsa liittyvää väitettä rinnakkain vastineessamme, jossa vastaamme Paavilaisen esittämään kritiikkiin ekososiaalista kasvatusteoriaa (tai hänen tulkintaansa siitä) kohtaan.

Ekofeminismin ja ekososiaalisen kasvatusteorian suhteesta

Paavilainen tarkastelee artikkelissaan ekososiaalisen kasvatuksen teoretisointiin liittämiään artikkeleja materialistisesta queer-ekofeminismin näkökulmasta, mikä onkin kiinnostavaa ja tervetullutta. Paavilainen esittää artikkelinsa alkupuolella, että ”[e]kososiaalinen kasvatusteoria ei ole selvärajainen tai yksiselitteinen teoria, minkä takia tässä esittämäni kuvaus on luettava yhtenä tulkintana siitä” (s. 10). Hieman myöhemmin hän toteaa, ettei myöskään ekofeminismia voi määritellä tiukkarajaisesti: ”On pikemminkin olemassa useita erilaisia ekofeminismejä” (s. 13).

Paavilaisen katsoo, että hänen ekososiaaliseen kasvatukseen liittämissään artikkeleissa ei ole huomioitu materialististen queer-ekofeminismin näkökulmia riittävästi. Kuitenkin artikkelinsa loppuluvussa Paavilainen kirjoittaa yksioikoisesti, että ”[e]kososiaalinen kasvatusteoria ei ole ekofeministinen teoria” (s. 20). Väite on nähdäksemme kyseenalainen, ennenaikainen ja tarpeettoman kategorinen. Väitteen perusteluna Paavilainen pitää sitä, että lähteissä, jotka Paavilainen yhdistää ekososiaaliseen kasvatusteoriaan, ei ole käsitelty riittävästi sukupuolta. Sukupuoli on Paavilaisen tulkinnan mukaan ekofeminismin keskeisin analyysikategoria, mutta toisaalta hän itsekin toteaa, että ekofeminismi on sukupuolianaalyysia laajempi kehys: ”Plumwoodin mukaan länsimaissa vallitseva dualistinen ajattelu yhdistää erilaisia sarron muotoja. Vallitsevia dualismeja ovat esimerkiksi kulttuuri/luonto, ihminen/luonto, järki/tunne, mieli/ruumis, subjekti/objekti ja mies/nainen” (s. 14). Paavilainen myös jatkaa, että sukupuolen lisäksi ekofeminismi analysoi myös muita sarron ja dualismien ilmentymiä. Yhdymme Paavilaisen näkemykseen siitä, että ”[t]eoreettisesti katsoen kaikkia ekofeminismejä luonnehtii jonkinlaisen yhteyden näkeminen naisten kohtaaman sarron ja ympäristöjen tuhoamisen välillä” (s. 13–14).

Esimerkiksi Paavilaisen viittaamassa artikkelissa ”Ekososiaalinen hyve-etiikka” Jani Pulkki (2021a, 103) toteaa selkeästi naisten sortamisen ja ympäristön tuhoamisen välisen yhteyden: ”Ekofeminismistä tunnettu naisten ja luonnon kaksoishallinnan (*twin domination*) käsite auttaa ymmärtämään, kuinka naisia, luontoa ja muita alistetussa asemassa olevia, kuten seksuaalivähemmistöjä ja uskonnollisesti tai etnisesti toisenlaisia, hallitaan saman tyyppisin, toisiinsa liittyvin mekanismein (esim. Warren & Cheney 1991)”. Samassa artikkelissa Pulkki (2021a, 103) jatkaa: ”Vaikken keskity sukupuolten tasa-arvon problematiikkaan, painotan ekofeministien avainoivallusta. Sen mukaan naisen ja luonnon hallinnan logiikalla (*logic of domination*, Warren 1990) on yhteys muuhun huonoon sosiaalisuuteen, kuten lajisortoon eli spesiosismiin, rasismiin ja jälkikolonialistiseen eriarvoisuutta ylläpitävään globalisaatioon (esim. Hatten-Flisher & Martusewicz 2018). Ekofeminismin yhteys

ekososiaaliseen ajatteluun on ilmeinen: ekososiaalinen tuhoavuutemme vähenee irtautumalla sortavista vallankäytön muodoista ja niihin sisältyvistä ajattelumalleista (ks. Harvester & Blenkinsop 2010).” On mahdollista, että Paavilaisen mielestä ongelmallista on se, ettei Pulkki artikkelissaan fokusoi erityisesti sukupuolten tasa-arvon problematiikkaan (ks. Pulkki & Takkinen 2022). Ekofeminismi käsittelee kuitenkin laaja-alaisesti erilaisia ajattelutapoja, ja sen kehityksessä on mahdollista keskittyä purkamaan sukupuoliproblematiikan sijaan esimerkiksi ihminen–luonto-dualismia. Ekofeminismistä kumpuaa myös huolenpidon ja empatian tärkeyden tunnistaminen erilaisissa suhteissa, joka on ollut keskeinen teema ekososiaalisen kasvatuksen teoretisoinnissa.

Paavilaisen rajausta ekofeminismistä ei tee oikeutta kaikelle ekofeministiselle tutkimukselle. Pidämme kummallisena hänen tekemäänsä rajaustaan ekososiaalisesta kasvatusteoriasta. Esimerkiksi Paavilaisen väite siitä, että ”ekososiaaliseen oikeudenmukaisuuskasvatukseen viitataan silloin, kun osoitetaan tietoisuutta sellaisistakin dualismeista, joiden käsitelyyn ekososiaalinen kasvatusteoria ei paneudu” (s. 17), on sikäli erikoinen, että ekososiaalisen kasvatuksen teoretisointi ammentaa hyvin keskeisesti myös ekososiaalisen oikeudenmukaisuuskasvatuksen viitekehystä – mikä puolestaan nojaa ekofeministisiin teorioihin (Keto ym 2022, 50; Martusewicz ym. 2015; Pulkki ym. 2019; Pulkki & Takkinen 2022). Toki rajauksellaan Paavilainen on voinut sivuuttaa joukon ekososiaalista kasvatusta teoretisoivia tutkimuksia, joissa viitekehystenä on ollut spesifisti ekososiaalinen oikeudenmukaisuuskasvatus ja samalla myös ekofeministiset näkökulmat.

Esimerkiksi Raisa Foster on ekofeministi Val Plumwoodin (1993; 2002) ajatteluun pohjautuen haastanut antroposentrismiin lisäksi myös androsentrismiä (Foster 2017; 2019) ja ableistista (Foster 2022) ajattelua. Foster on taideperustaisissa tutkimuksissaan tarkastellut sitä, kuinka androsentriseen eli mieskeskeiseen ajatteluun kuuluu oletus hallitsijaidentiteettistä (*master identity*, ks. myös Paavilainen 2022, 14) eli heteroseksuaalisesta, fyysisesti ”kyvykkäästä” ja rationaalisesta miehestä erotuksena paitsi naisesta myös kaikista muista ”vähemmän järkeviksi ja kyvykkäiksi” oletetuista ihmisistä, kuten vammais-, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä (ks. mm. Foster 2019; 2022; Foster & Turkki 2021). Tästäkin syystä Paavilaisen (2022, 10) väite siitä, ”että ekofeminismiin sisältyy ekososiaalista ajattelua keskeisemmin pyrkimys kaikenlaisesta sorrosta vapautumiseen ja sen mukaiseen analyyysiin ja toimintaan (ks. Gaard 2011)”, tuntuu yksioikoiselta. Aivan kuin ekososiaalinen ajattelu olisi irrallaan ekofeministisistä näkökulmista, vaikka nimenomaan esimerkiksi tehdessämme synteesiä ekososiaalisen kasvatuksen teorioista toteamme ekofeministi Plumwoodiin (1993) viitaten, että ”ihmisen kestävä toimintaa voidaan vähentää nimenomaan tarkastelemalla kriittisesti hierarkkisia ajatusmalleja ja irtautumalla sortavista vallankäytön muodoista” (Keto ym. 2022, 52; ks. Pulkki & Takkinen 2022).

Emansipaatiota ekososiaalista kestävämyyttä tuottavista arvoista, uskomuksista ja toimintatavoista on kuvattu myös muun muassa innostamisen teorioista ammentaan (Järvinen, Foster & Morris 2020) sekä taiteen näkökulmasta modernin maailmanymmärryksen aktiivisena ”toisintekemisinä” (Foster 2017; 2019; Foster & Turkki 2021). Toisin kuin Paavilainen (2022, 19) tulkitsee, olemme nostaneet esiin myös sitä, kuinka ekososiaalinen transformaatio on mahdollinen vain, jos kasvatustyön todellisuutta kehitetään myös rakenteellisesti, koulun johtamisen ja opettajankoulutuksen kautta (esim. Foster ym. 2019; Pulkki & Takkinen 2022).

Ekososiaalinen kasvatustieteiden filosofia ei kuitenkaan perustu ainoastaan ekofeministiseen ajatteluun, vaan taustalla vaikuttaa myös muita teoreettisia viitekehyksiä sekä esimerkiksi ekologian tieteenalan ymmärrys monilajisen elämän kietoutuneisuudesta (Keto & Foster 2021; Pulkki & Takkinen 2022). Yleisesti ottaen olemme puhuneet ekososiaalisen kasva-

tuksen taustalla olevasta *ekososiaalisesta ajattelusta*, johon olemme liittäneet ekofeminismin ja ekososiaalisen oikeudenmukaisuuskasvatuksen lisäksi esimerkiksi ekososiaalisen sivistyksen ja ekofenomenologian viitekehykset (Keto ym. 2022; Pulkki & Takkinen 2022).

Ekososiaalisen kasvatusteorian kapitalistinen ja yksilökeskeisyyden kritiikki

Paavilainen esittää, että ”ekososiaalisessa kasvatusteoriassa kapitalismi tunnustetaan ongelmaksi, mutta sen ratkaisut kapitalismin muuttamiseen keskittyvät lähinnä yksilöiden sivistämiseen” (s. 9). Hän tulkitsee Pulkin keskittyvän ”usein Värin tapaan itekasvatukselliseen minän kehittämiseen” (s. 13). Ekososiaalista kasvatustilastusta tarkastelevassa artikkelissaan Pulkki (2020, 309) mainitsee itekasvatuksen kuitenkin vain kaksi kertaa yhdessä kasvatuksen käsitteen kanssa – sekä Pulkkille että Värille (2018) itekasvatus on yksi kasvatuksen muoto muiden joukossa. Lisäksi Pulkin (2021b) ekoindividuaation ajatuksessa – jonka Paavilainenkin ottaa ekososiaalisen kasvatusteorian ydinkäsitteeksi – kyseenalaistetaan yksilöllisyyden ajatusta sellaisena kuin se liberaalissa poliittisessä ontologiassa sekä globaalissa kapitalismissa esiintyy (myös Keto ym. 2022).

Ekososiaalisen kasvatustilastuksen yhtenä lähtökohtana on lisätä ymmärrystä sosiaalisista ja rakenteellisista näkökulmista, sisältäen myös esimerkiksi kapitalismikritiikin (Pulkki & Takkinen 2022). Värin psykokeenon käsite, jonka Paavilainen katsoo ekososiaalisen kasvatuksen peruskäsitteeksi (s. 12–13), kuvaa kapitalististen rakenteiden vaikutuksia ihmisen subjektiviteettiin (ks. Pulkki & Tervasmäki 2022). Paavilainen kirjoittaa, että ekososiaalinen kasvatusteoria päättyy uusintamaan ekokriisin ja kapitalismin näkemistä yksilöiden sisäisinä ongelmina, ”jotka kasvatus voi terapian lailla parantaa” (s. 19). Kuten Paavilainen (s. 19) itsekin tunnustaa, Värri (2014, 113) itseasiassa esittää, että ”[p]elkkä ajattelu ja yksilöiden muuttaminen eivät riitä, vaan tarvitaan myös täyskäännös, ekologinen vallankumous poliittistaloudellisessa järjestelmässä.” Jostain syystä Paavilainen tulkitsee tämän tarkoittavan sitä, että ”ekologinen vallankumous tapahtuu ilmeisesti vasta, kun yksilöt on ekososiaalisesti sivistetty” (s. 19). Tätä Värri (2018) ei kuitenkaan tarkoita, vaan sitä, että ekokriisin kohtaaminen edellyttää monenlaisia muutoksia sekä rakenteissa että ihmisenä olemisessa. Paavilaisen (s. 18) kehyksessä korostuvat kasvatuksen materiaaliset reunaehdot, joiden tärkeyden mekin tunnustamme. Niiden lisäksi tarvitsemme kuitenkin radikaalia muutosta kasvatuksen arvoissa ja tavoitteissa: esimerkiksi suomalaisista opetussuunnitelmista puuttuu monilajinen näkökulma (Keto ym. 2021). Ihmiskeenon välttämättä pystytään ylittämään pelkästään resurssien paremmalla allokoinnilla.

Niin ikään ekososiaalisen sivistyksen (Salonen 2014; Salonen & Bardy 2015), ekososiaalisen oikeudenmukaisuuden (Foster 2017, Foster & Turkki 2021; Foster ym. 2019) ja ekososialisoinnin (Keto & Foster 2021) – jotka Paavilainen myös mainitsee ekososiaalisen kasvatuksen ydinkäsitteiksi – taustalla vaikuttaa relationaalinen ihmiskäsitys, eli paitsi ihmisyyksilöiden myös ihmisen ja muun luonnon ontologinen kietoutuneisuus (myös Pulkki, Pulkki ym. 2019). Ekososiaalisella sivistyksellä, jonka ymmärrämme ekososiaalisen kasvatuksen yhdeksi tavoitteeksi, viitataan keskeisesti jälkitekollisten yhteiskuntien, ei siis vain yksilöiden (kuten Paavilainen tulkitsee), kulttuurisen transformaation välttämättömyyteen (Pulkki & Takkinen 2022). Ekososiaalinen sivistys kumpuaa systeemiteorioista (Salonen 2014) ja on nimenomaan ”pelkkää luontosuhdetta” (ks. Paavilainen 2022, 19) kokonaisvaltaisempi käsitys ihmisen maailmaan kuulumisesta (Pulkki & Takkinen 2022; Salonen & Foster 2021, 52).

Kysymystä kapitalismin yhteydestä ekokriisiin olemme sivunneet myös esimerkiksi artikkelissamme, jossa tunnistimme ekososialisaatiota kylmän sodan aikaisista lapsuusmuistoista (Foster ym. 2022). Vaikka kapitalismia ja sosialismia on totuttu tarkastelemaan toisilleen vastakkaisina ideologisina järjestelminä, ovat ne molemmat perustuneet jatkuvan kasvun ideologiaan ja ihmisen ylivoimaiseen kykyyn ja oikeuteen valjastaa muu elämä omaan käyttöönsä (esim. Mäki-Kulmala 2003). Ekososiaalisen kasvatusteorian lähtökohtana onkin laajemmin kyseenalaistaa ihmiskeskeistä todellisuuskäsitystä ja sen hallinnan metafysiikkaa (Plumwood 1993; Pulkki 2022), jonka juuret ovat kapitalismia syvemmällä moderneissa teollisissa ja jälkiteollisissa yhteiskunnissa sekä näiden ideologioissa ja maailmankuvis- sa (Pulkki & Takkinen 2022).

Ekososiaalinen kasvatusteoria paikkaa tiettyjä tutkimusaukkoja

Olemme samaa mieltä Paavilaisen kanssa siitä, ettei ekososiaalisen kasvatuksen teoreti- soinneissa ole vielä käsitelty riittävästi kapitalismia tai sukupuolittuneita eriarvoisuuden ja sarron muotoja. Paavilainen väittää, että ekososiaalinen kasvatusteoria sivuuttaa sukupuolen ja muut ihmisten väliset oikeudenmukaisuuskysymykset. Tulkitsemme väitteen niin, ettei ekososiaalinen kasvatusteoria tunnista ja tunnista näiden keskeistä merkitystä kasva- tusfilosofiassa. Olemme kuitenkin jo aikaisemmin osoittaneet, että ekososiaalinen kasva- tusteoria ponnistaa näiden sarron muotojen ymmärtämisestä. Se, että jossakin tiettyssä tutki- musartikkelissa ei keskitytä tarkastelemaan jotakin yksittäistä teema (sukupuolta, kapitalis- mia tai jotakin muuta), ei tarkoita sitä, etteikö aihe olisi tärkeä ja etteikö sitä tulisi sisällyt- tää esimerkiksi ekososiaalisen kasvatuksen seuraaviin tarkasteluihin. Tutkimuksen teossa kyse on aina näkökulmavalinnoista ja tutkimustehtävän rajaamisesta, eikä yhteen tutkimuk- seen mahdu kovin montaa asiaa. Tutkimusaukon paikantaminen tulee tehdä aina aihepiiriin liittyvää jo olemassa olevaa tutkimusta ymmärtäen ja kunnioittaen.

Paavilainen kirjoittaa, että ”sukupuolten epätasa-arvoa ei ole ratkaistu, joten miksi ekososiaalinen kasvatusteoria sivuuttaa sen” (s. 17). Kysymys on tulkittavissa niin, että ihmis- ten väliset oikeudenmukaisuuskysymykset olisi ratkaistava ennen kuin ongelmia ihmisen ja muiden eliöiden välisissä suhteissa voisi tarkastella tarkemmin. Toisaalla artikkelissaan Paavilainen kirjoittaa, että ”Väri (2018, 120–122) ei käsittele lasten poliittisuutta, vaan näkee pienet lapset romantisoitusti maailmaan kietoutuneina ”alkuperäisesti” empaattisina olentoina. Mitään alkuperäistä empatiaa on kuitenkin vaikea todentaa, sillä lapset ovat jo ennen syntymäänsä (myös) yhteiskunnallisesti määrittyneitä olentoja, esimerkiksi sukupuolittettuja (ks. Butler 2006)” (s. 20). Paavilaisen väite lienee tulkittavissa niin, että ihmisen ja muiden eliöiden väliset suhteet ovat aina sekä alisteisia että määrittävät ihmisten välisten suhteiden kautta.

Ekososiaalisen kasvatuksen lähtökohtana on ihmiskeskeisen kasvatustieteen kritiikki (esim. Pulkki ym. 2021). ”Tulkinnassamme ekososiaalisesta kasvatuksesta keskiöön nouse- vatkin ihmisen ja muiden eliöiden väliset sosiaaliset vuorovaikutussuhteet, joiden ulkopuo- lulle rajaamme tässä tarkastelussa ihmisen ja elottoman materian välisen suhteen (esim. Bennett 2010) ja materian toimijuuden tarkastelut (esim. Latour 2014)” (Keto ym. 2022, 50). Siksi koemme, että ekososiaalisessa kasvatustieteen on pystyttävä asettamaan tut- kimuksen polttopisteeseen ihmisen ja muun elämän välinen suhde – ilman, että se on alis- teinen ihmisten välisille oikeudenmukaisuuskysymyksille. Kyse ei suinkaan ole siitä, että ajattelisimme ”enemmän kuin ihmisen maailman” (Abram 1996; Keto & Foster 2021) ole- van ”ihmistä ihmeellisempi”, kuten Paavilainen (s. 12) ekofenomenologisen käsitteen

kääntää. Nähdäksemme monilajisia vuorovaikutussuhteita ei yksinkertaisesti ole tutkittu riittävästi kasvatuksen kontekstissa (ks. Keto ym. 2022).

Paavilainen kehystää tutkimuksensa kapitaloseenin ja valkoisen mantroposeenin käsitteillä. Mielestämme hän onnistuu kehystyksellään paikantamaan tiettyjä kasvatuksen sokeita pisteitä. Samalla valinta paljastaa hänen tutkimuksensa fokuoivan nimenomaan ihmisten välisiin suhteisiin. Olemme esittäneet, että kapitaloseeni käsitteenä toisintaa ihmiskeskeistä todellisuuskäsitystä (Haraway 2015), eikä se riittävästi huomioi muunlajisten eliöiden toimijuutta eikä niiden ja ihmisen yhteenkietoutuneisuutta (Keto ym. 2022). Ihmisen ja muiden eliöiden vuorovaikutussuhteiden havaitsemiselle onkin annettava tutkimuksessa riittävästi tilaa (Kawa 2016; Tsing 2018). Näiden vuorovaikutussuhteiden paremman tunnistamisen ja korjaamisen voi esittää olevan tärkeä tehtävä kasvatukselle (Taylor & Pacini-Ketchabaw 2015). Ekososiaalinen kasvatusta perustelee olemassaolonsa suhteessa muihin kasvatukseen aloihin ottamalla tämän tehtävän vakavasti (Keto ym. 2022).

Paavilainen ei vaikuta tunnistavan monilajista näkökulmaa esimerkiksi viitatessaan Värriin (2018) tutkimukseen ihmisen ja muun elämän yhteenkietoutuneisuudesta. Paavilainen tulkitsee Värriin kuvauksen ”romantisoituna” luontosuhteena (s. 20). Värriin ontologisen tarkastelun kehystenä ei kuitenkaan ole ekofeminismi vaan Maurice Merleau-Pontyn (1968; 2003) fenomenologia ja erityisesti ”lihan” käsite. Ekososiaalisessa ajattelussa liitämme tähän holobiontti-teorian, jonka mukaan ihminen ei ole tarkkarajainen yksilö vaan monilajinen (keho)yhteisö, jossa ihmiskehossa elävät mikrobiliittolaiset vaikuttavat ratkaisevasti siihen, millainen olento ihmisestä kasvaa (Keto & Foster 2021).

Paavilainen (s. 20) esittää, että lapset ovat yhteiskunnallisesti määritettyjä ja poliittisia olentoja. Olemme tästä samaa mieltä, mutta tämän toteaminen ei kumoa ihmisen ja muun elämän yhteenkietoutuneisuutta (esimerkiksi ihmistä holobionttina). Lapsuutta voi tarkastella erilaisista, esimerkiksi sukupuolittuneisuuden tai monilajisuuden, näkökulmista. Näkökulmien välillä voi olla yhteyksiä, mutta ne eivät useinkaan ole toisiaan poissulkevia (ks. Graeber 2004, 8–9).

Ekososiaalinen kasvatusta kutsuu luokseen moninaisuutta

Olemme osoittaneet vastineessamme, että ekofeminismi on yksi keskeisistä ekososiaalisen kasvatusta viitekehysistä. Samoin olemme osoittaneet, ettei ”ekososiaalinen kasvatusta-teoria” ole tiukkarajainen, valmis ja suljettu ”ismi”, joka siiloutuisi erilliseksi esimerkiksi muista ihmiskeskeisyyttä (tai andro- ja eurosentrismisyyttä) haastavista viitekehysistä (ks. Pulkki & Takkinen 2022).

Olemme ilahtuneita siitä, että Paavilainen on tunnistanut tutkimusaukon ekososiaalisen kasvatusta teoretisoinnissa ja ottanut tehtäväkseen sen täydentämisen nimenomaan materialistisen queer-ekofeminismin näkökulmasta. Kuten Paavilainen, myös me näemme kasvatusta elämää uusintavana toimintana. Hänen mukaansa varhaiskasvattajat ”voivat vaatia enemmän aikaa näille työnsä elämää uusintaville tehtäville esimerkiksi lakkoilemalla” (s. 20). Olisikin mielenkiintoista nähdä jatkotutkimusten kautta yhteys kasvattajien lakkoihin ja ekososiaalisen kasvatusta tavoitteiden toteutumisen välillä.

Ekososiaalinen kasvatusta on suuri teemakokonaisuus, jota voidaan edistää monin eri tavoin. Tavat, joilla tavoitetta kohti liikumme, ovat erilaisia ja toisiaan täydentäviä, ja ristiinriidat eri tavoitteiden välillä ovatkin usein tulkinnanvaraisia. Teorian, joka soveltaa kaikkien elollisten olentojen välistä sosiaalista vuorovaikutusta kasvatukseen, on oltava raken-

teeltaan huokoinen, täydentyvä ja ennen kaikkea – näkökulmien, ihmisyyden ja kaiken elämän – moninaisuutta kunnioittava.

Kirjallisuus

- Abram, David 1996. *The spell of the sensuous: Perception and language in a more-than-human world*. San Francisco: Pantheon.
- Foster, Raisa 2017. Nykytaidekasvatus toisintekemisenä ekososiaalisten kriisien aikakaudella. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 18, 35–56. <https://doi.org/10.30675/sa.63484>
- Foster, Raisa 2019. Recognizing Mutuality: The More-than-human World and Me. Teoksessa Foster, Raisa, Mäkelä, Jussi & Martusewicz, Rebecca (toim.) *Art, EcoJustice, and Education. Intersecting Theories and Practices*. New York: Routledge, 257–297. <https://doi.org/10.4324/9781315188447>
- Foster, Raisa 2022. Toiseuden moninainen kokemus: Tutkimusrunous taistelevan vammaistutkimuksen menetelmänä. *Aikuiskasvatus* 42 (1), 50–66. <https://doi.org/10.33336/aik.115553>
- Foster, Raisa, Salonen, Arto O. & Keto, Sami 2019. Kestävyystietoinen elämänorientaatio pedagogisena päämääränä. Teoksessa Autio, Tero, Hakala, Liisa & Kujala, Tiina (toim.) *Opetussuunnitelmatutkimus – ajan merkkejä ja siirtymiä*. Tampere University Press [www-lähde] < https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/118706/kestavyystietoinen_elamanorientaatio_pedagogisena_paamaarana.pdf > (Luettu 4.12.2022).
- Foster, Raisa, Mnemo ZIN, Keto, Sami & Pulkki, Jani 2022. Recognizing Ecosocialization in Childhood Memories. *Educational Studies* 58 (4), 560–574. <https://doi.org/10.1080/00131946.2022.2051031>
- Foster, Raisa & Turkki, Nella 2021. EcoJustice Approach to Dance Education. *Journal of Dance Education*. <https://doi.org/10.1080/15290824.2021.1906430>
- Graeber, David 2004. *Fragments of an Anarchist Antropology*. Chicago: Pricly Pradigm Press.
- Harvester, Lara & Blenkinsop, Sean 2010. Environmental Education and Ecofeminist Pedagogy: Bridging the Environmental and the Social. *Canadian Journal of Environmental Education* 15, 120–134.
- Hatten-Flisher, Jennifer & Martusewicz, Rebecca 2018. Ecofeminism and education. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.136>
- Järvinen, Satu, Foster, Raisa, & Morris, Nick 2020. Ympäristöinnostaja luontokokemusten ja ekososiaalisesti merkittävien suhteiden välittäjänä. *Sosiaalipedagoginen Aikakauskirja* 21, 39–62. <https://doi.org/10.30675/sa.91582>
- Keto, Sami & Foster, Raisa 2021. Ecosocialization – an Ecological Turn in the Process of Socialization. *International Studies in Sociology of Education* 30 (1–2), 34–52. <https://doi.org/10.1080/09620214.2020.1854826>
- Keto, Sami, Foster, Raisa, Pulkki, Jani, Salonen, Arto O. & Värri, Veli-Matti 2022. Ekososiaalinen kasvatus: Viisi teesiä ratkaisuehdotuksena antroposeenin ajan haasteeseen. *Kasvatus & Aika* 16 (3), 49–69. <https://doi.org/10.33350/ka.111741>
- Keto, Sami, Pulkki, Jani & Rautio, Pauliina 2021. Kuinka laajaa on laaja-alainen osaaminen? Rakentavan monilajisen vuorovaikutuksen sisällyttäminen opetussuunnitelmiin. Teoksessa Haverinen, Risto, Mattila, Kirsikka, Neuvonen, Aleks, Saramäki, Rinna &

- Sillanaukee, Otso (toim.) *Ihminen osana elonkirjoa. Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella*. Helsinki: Sitra, 80–92 [www-lähde.] < <https://www.sitra.fi/app/uploads/2021/12/sitra-ihminen-osana-elonkirjoa.pdf> > (Luettu 4.12.2022).
- Martusewicz, Rebecca, Edmundson, Jeff & Lupinacci, John 2015. *Ecojustice education: Toward diverse, democratic, and sustainable communities*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315779492>
- Merleau-Ponty, Maurice 1968 [1964]. *The visible and the invisible. Followed by working notes* (toim.) Lefort, Claude. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Merleau-Ponty, Maurice 2003. *Nature: Course notes from the College de France*. Séglaard, Dominique (toim.). Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Mäki-Kulmala, Heikki 2003. *Vastakohtat vai kaksoset: tutkimus neuvostomarxismien suhteesta moderniin länsimaiseen rationaalisuuteen*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 274. Tampere: Tampere university press [www-lähde.] < <https://trepo.tu-ni.fi/bitstream/handle/10024/67319/951-44-5742-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> > (Luettu 7.12.2022).
- Paavilainen, Aleksi 2022. Sosialisatio ja varhaiskasvatus kapitaliseen aikakaudella: Ekososiaalisen kasvatusteorian ekofeministinen kritiikki. *Kasvatus & Aika* 16 (3), 9–24. <https://doi.org/10.33350/ka.111727>
- Plumwood, Val 1993. *Feminism and the mastery of nature*. New York: Routledge.
- Plumwood, Val 2002. *Environmental culture: The ecological crisis of reason*. New York: Routledge.
- Pulkki, Jani 2020. Varsinainen minä ja henkisyys ekososiaalisen kasvatustieteiden näkökulmasta. *Kasvatus* 51 (3), 302–316.
- Pulkki, Jani 2021a. Ekososiaalinen hyve-etiikka. *Aikuiskasvatus* 41 (2), 102–112. <https://doi.org/10.33336/aik.109320>
- Pulkki, Jani 2021b. Ajatuksia ekoindividuaation kasvatustieteistä. *Sosiaalipedagoginen Aikakauskirja* 22, 43–62. <https://doi.org/10.30675/sa.90594>
- Pulkki, Jani 2022. Humility imparts the wonders of nature: a virtue-ethical elaboration of some of Michael Bonnett's thoughts. *Environmental Education Research*. <https://doi.org/10.1080/13504622.2022.2083082>
- Pulkki, Jani, Pulkki, Jutta, & Vadén, Tere 2019. Ekoterveyskasvatuksen luonnos. *Alue ja Ympäristö* 48 (2), 69–82. <https://doi.org/10.30663/ay.83089>
- Pulkki, Jani & Takkinen, Pasi 2022. Ekososiaalinen kysymys – ekososiaalisen kasvatustieteen teoreettisia lähtökohia. *Kasvatus & Aika* 16 (4), 62–79. <https://doi.org/10.33350/ka.120359>
- Pulkki, Jani & Tervasmäki, Tuomas 2022. Mitä (ympäristö)kasvattajan on hyvä tietää psykokaapitalismista? Teoksessa Tervasmäki, Tuomas, Jokisaari, Olli-Jukka, Jurvakainen, Katri, Kallio, Johanna, Pulkki, Jani, Takkinen, Pasi, Tammenoksa, Arto, Varpanen, Jan (toim.) *Maailman tärkein tehtävä. Esseitä kasvatuksesta, vastuusta ja toivosta*. Tampere: Niin & Näin [www-lähde.] < https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/syn_publication/files/maailman-tarkein-tehtava_ekirja.pdf > (Luettu 4.12.2022).
- Pulkki, Jani, Varpanen, Jan & Mullen, John 2021. Ecosocial philosophy of education: Ecologizing the opinionated self. *Studies in Philosophy and Education* 40 (4), 347–364. <https://doi.org/10.1007/s11217-020-09748-3>
- Salonen, Arto O. 2014. Ekososiaalinen hyvinvointiparadigma – yhteiskunnallisen ajattelun ja toiminnan uusi suunta täyttyvällä maapallolla. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 15, 32–62. <https://doi.org/10.30675/sa.122634>

- Salonen, Arto O. & Bardy, Marjatta 2015. Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus* 35 (1), 4–15. <https://doi.org/10.33336/aik.94118>
- Salonen, Arto & Foster, Raisa 2021. Irtoilemisesta merkitykselliseksi osaksi maailmaa. Teoksessa Haverinen, Risto, Mattila, Kirsikka, Neuvonen, Aleks, Saramäki, Rinna & Sillanaukee, Otso (toim.) *Ihminen osana elonkirjoa. Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella*. Helsinki: Sitra, 52–64 [www-lähde.] < <https://www.sitra.fi/app/uploads/2021/12/sitra-ihminen-osana-elonkirjoa.pdf> > (Luettu 4.12.2022).
- Taylor, Affrica & Pacini-Ketchabaw, Veronica 2020. Learning with children, ants, and worms in the Anthropocene: towards a common world pedagogy of multispecies vulnerability. *Pedagogy, Culture & Society* 23, 507–529. <https://doi.org/10.1080/14681366.2015.1039050>
- Värri, Veli-Matti 2018. *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino
- Warren, Karen & Cheney, Jim 1991. Ecological Feminism and Ecosystem Ecology. *Hypatia* 6 (1), 179–197. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.1991.tb00216.x>
- Warren, Karen 1990. The Power and Promise of Ecological Feminism. *Environmental Ethics* 12 (3), 125–146. <https://doi.org/10.5840/enviroethics199012221>

KT, dosentti Jani Pulkki työskentelee tutkijana Tampereen yliopiston kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunnassa Ekososiaalisen kasvatustieteiden luonnos-hankkeessa.

FT, dosentti Raisa Foster on yliopistotutkija Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella.

FM Sami Keto on tohtorikoulutettava Tampereen yliopiston Kasvatus ja yhteiskunta-tohtoriohjelmassa.